РОЗДІЛ 3

Онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» (е-ЕСУ)

Ключові тези розділу

- «Енциклопедія Сучасної України» – українська загальна енциклопедія, яку пишуть провідні науковці країни; є найбільшим за кількістю томів і статей українським енциклопедичним виданням.

- Онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» відіграє важливу роль у розповсюдженні україноцентричних знань в інтернет-середовищі. Водночас, як свідчать результати проведеного опитування, онлайн-версія привертає увагу користувачів і до паперового накладу енциклопедії. Результати вказують на те, що немає жодних підстав її укладачам відмовитися від друку томів і перейти винятково до електронної версії.

- Показники відвідування онлайн-версії «Енциклопедії Сучасної України» користувачами Інтернету та перегляду її статей щороку зростають.

- Київ, Львів, Івано-Франківськ – трійка міст, у яких онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» користується найбільшою популярністю. «Карпати (Карпатські гори)», «Забруднення довкілля», «Біологічна система» – трійка найпопулярніших статей ресурсу.

CHAPTER 3

Online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine (e-EMU)

Highlights

- *The Encyclopedia of Modern Ukraine is a general encyclopedia written by leading scholars of the country. Today, it is the largest multivolume encyclopedia of Ukraine.*

- *The online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine plays an important role in disseminating Ukrainian-centric knowledge on the Internet. Our results of sociological case study on uses of the online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine suggested that online Encyclopedia encourages Ukrainians to use paper volumes of this one. The results also show no motive to develop only online version of the Encyclopedia and to stop the paper version of the one.*

- *Views of this Encyclopedia are grown every year by Internet users.*

- *Top 3 cities in which the online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine is used the most: Kyiv, Lviv, Ivano-Frankivsk. Top 3 most popular articles of the online resource: Carpathians (Carpathian Mountains), Environmental Pollution, Biological System.*

3.1. **Загальна характеристика е-ЕСУ**

«Енциклопедія Сучасної України» (ЕСУ) – перша загальна українська енциклопедія післярадянського періоду. Вона покликана подати цілісну українську національну картину світу замість радянської, репрезентованої «Українською радянською енциклопедією»; саме це зумовлює її статус як національного (україноцентричного) видання. «Українська національна енциклопедистика формує об'єктивне, неупереджене уявлення про нашу державу, її давню історію, традиції, звичаї, культуру, мову, літературу, тобто про все те, чим українці як нація різняться від інших народів світу» [1, с. 109]. Таке призначення енциклопедії «сприяє культурному й інтелектуальному розвитку країни, її самопрезентації в глобальному інформаційному просторі» [2, с. 60]. На думку хорватських фахівців, національні енциклопедично-словникові видання є важливою складовою процесу становлення політичних націй [3, с. 45].

«Багатостороння самореалізація нації можлива лише тоді, коли її очолює повноцінна в структурно-функціональному відношенні національна еліта, яка бере на себе відповідальність за її долю. Національна еліта покликана бути духовним провідником нації, генератором творчих ідей, великих національних проєктів – саме в цьому полягає сенс її існування» [4, с. 99]. ЕСУ – це один із важливих науково-культурних проєктів, ініційованих академічною науковою елітою, зокрема й за участі її діаспорних представників, які мали в Європі досвід укладання «Енциклопедії українознавства» – докладно див.: [5].

ЕСУ як проєкт, який збирає та поширює в суспільстві об'єктивні україноцентричні знання, особливо важливий сьогодні – в часи інформаційних війн, коли спотворена, маніпулятивна, неправдива інформація здатна впливати на свідомість людини, змінюючи її політичні, економічні, соціальні й духовні орієнтири. Отже, нині всі заходи, що посилюють вияв

української політичної нації, тобто згуртовують, самоорганізовують громадян України навколо цінностей українського народу, стратегічних пріоритетів розвитку держави, набувають неабиякого значення для безпеки її суверенітету.

У контексті консолідації української політичної нації ЕСУ є зводом саме тих знань, що породжують у жителя України незалежно від його етнічного походження, рідної мови, віри тощо бажання відчувати себе українцем, пишатися належністю до українського народу. Як зауважував В. Липинський, національна ідея спрацьовує тоді, коли народ відчуває бажання бути нацією, а коли такого внутрішнього відчуття немає – нація зникає [6, с. 116]. Як зазначено в передмові до першого тому ЕСУ, завданням її творців було побачити й інтерпретувати все нове, що з'явилося в житті суспільства, і додати його до багатющої, справді грандіозної картини реальної України в усіх аспектах – політичному, ідеологічному, етнічному, економічному, науковому, культурному, літературному, мистецькому, релігійному, спортивному тощо, причому на рівні всіх регіонів, що особливо важливо з огляду на активізацію регіонального життя в усіх вимірах. «Така картина, якщо нам пощастить адекватно її відтворити, здатна зміцнити надію і викликати почуття гордості у її громадян за багато що в своїй країні, а зацікавленим чужинцям дасть поважніше уявлення про Україну» [7, с. 5]. Цю важливу просвітницьку місію ЕСУ успішно виконує протягом останніх двох десятиріч, набувши статусу одного з найповажніших й авторитетних джерел інформації за оцінками не лише українських, а й зарубіжних дослідників – див. [8].

Більшість статей кожного тому ЕСУ складають персоналії: Україна віддавна багата на видатні постаті, зокрема ті, які присвячували своє життя служінню народу, виступали його совістю й голосом, боролися за державну незалежність. У радянський період для них не було місця фактично в жодній сфері діяльності, а особливо в науці, культурі, мистецтві – їх знищував або маркував «буржуазними націоналістами» (а потім все одно фізично або морально знищував) більшовицький тоталітарний режим. Тих українців, хто був фахівцем своєї

справи й здобував міжнародне визнання, зазвичай популяризували як радянську людину, представника радянського народу. До речі, ця тенденція послідовно продовжується у російських інформаційних базах і нині.

Встановлювати історичну справедливість, повертати до культурного й наукового дискурсу численні імена українців – важливий внесок «Енциклопедії Сучасної України» в українську культуру й історіографію. Долі людей, результати їхньої діяльності, творчі, інтелектуальні, фізичні здобутки, наукові відкриття, технологічні розробки, героїчні вчинки тощо – це ті знання, що допомагають утвердженню національно-культурних цінностей, патріотичних настроїв, вони спонукають до глибшого вивчення історії та сьогодення України. За нашими підрахунками, приблизно кожна третя стаття в ЕСУ – про персоналію. Корпус таких статей-біограм покликаний дати вичерпний звід українців, про яких треба знати, здобутки яких – популяризувати, наголошувати на їхньому внескові в національну культуру та людську цивілізацію загалом. Водночас підкреслимо, що ЕСУ не є біографічним словником, а те, що матеріал про особистості в енциклопедії превалює над іншим, засвідчує її антропологічний характер. ЕСУ – енциклопедія, у якій подано знання про всі сфери буття України (географічне положення, адміністративний устрій, природні багатства, історія, політична та правова система, економіка, наука, культура, музика, мистецтво, література, спорт тощо), причому часто висвітлено їх саме через персоналії – статті про тих, хто створив чи творить матеріальні й духовні цінності людства. У цьому полягає особливість та вагомість ЕСУ як енциклопедичного проєкту.

Треба також зауважити, що ЕСУ містить лише інформацію, що стосується періоду від початку 20 століття до наших днів. Відтак необхідно визнати: багато славетних імен українського народу не потрапило до енциклопедії через хронологічні рамки видання, що, власне, й зумовлює одну зі слабких сторін видання – неповноту. Усвідомлюючи це, укладачі па-

ралельно з реалізацією проєкту ЕСУ розпочали розроблення концепції сло́вника «Української універсальної енциклопедії»[1]. На жаль, керівництво НАН України підготовку цього видання передало спадкоємцям «Української радянської енциклопедії».

Від виходу друком першого тому минуло 20 років. За цей час з'явилося багато неперсічних особистостей, які демонструють свої таланти в різноманітних видах діяльності – науці, літературі, кінематографі, музиці, образотворчому мистецтві тощо – часто без належного пошанування з боку держави (саме відзначення державою тієї чи іншої людини є одним із маркерів для укладачів ЕСУ щодо вміщення статті-персоналії). Однак зауважимо, що для творців енциклопедії формальні ознаки в доборі персоналій ніколи не були в пріоритеті, лише реальний внесок особи в ту чи іншу галузь науки, культури, економіки, літератури, спорту зумовлював наявність статті про неї на сторінках видання. Укладачам ЕСУ, предметом якої є «не тільки осмислена й систематизована минувшина, а й часом хаотична і пливка сучасність» [7, с. 5], доводиться нелегко відшуковувати й систематизовувати таку інформацію, але усвідомлення необхідності цього дозволяє йти в ногу з часом, бути актуальним і затребуваним виданням, про що свідчить аналіз відвідувань і запитів сайту ЕСУ. З іншого боку, це стимулює до пошуку шляхів подолання викликів сучасного суспільства щодо науки загалом й енциклопедистики зокрема. Нині це одне з нагальних завдань, над якими працює редакція ЕСУ.

Дієвим для ЕСУ у вирішенні чималої кількості проблем став запуск її електронної версії в мережі Інтернет, що дозволяє не лише не відставати від новітніх тенденцій представлення інформації в цифровому середовищі, а й швидко реагувати на зміни в сучасному світі, тим самим розширюючи й поглиблюючи контент знань.

[1]Див.: Постанова Президії НАН України «Про концептуальні засади підготовки Української універсальної енциклопедії» № 264 від 18.10.2006. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0264550-06#Text (переглянуто 12.02. 2021).

У 2014 році було відкрито доступ до електронної версії ЕСУ в мережі Інтернет (далі е-ЕСУ). Нині онлайн-джерело подає матеріали всіх друкованих томів, функціонує у вигляді веб-сайту (https://esu.com.ua) зі зручними для пошуку інформації інтерфейсом та архітектонікою. Веб-сайт створено «з нуля» фахівцями Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Всі матеріали е-ЕСУ відкриті для безоплатного користування. У багатьох країнах існує практика обмеженого доступу до національних енциклопедій, у повному обсязі використовувати інформацію можливо лише, сплативши певні кошти [9, с. 23–24].

Контент е-ЕСУ поділено на п'ять розділів: «Всесвіт і Земля», «Людина», «Суспільство», «Наука», «Культура». Кожний з них містить статті з відповідною іконографією. Ілюстративний матеріал представлено як у самій статті, так і в «Галереях» сайту. Наявна система пошуку дозволяє швидко знайти потрібний матеріал та ілюстрації. Також сайт має інтегрований модуль Facebook, що дає змогу підписатися на сторінку ЕСУ в цій соціальній мережі.

Для зручного пошуку й швидкого віднайдення інформації, а також залучення якнайширшої аудиторії читачів до енциклопедичних знань е-ЕСУ має більше можливостей порівняно з надрукованими томами. Однак основна її перевага – це надання можливості послуговуватися енциклопедичними матеріалами необмеженій кількості користувачів мережі Інтернет незалежно від місця проживання, громадянства, часу звертання за інформацією – 24 на 7 відкритий доступ до е-ЕСУ.

Томи ЕСУ публікують накладом 10 000 примірників (від 21-го тому – 3 800), безоплатно передають державним бібліотекам, науковим установам та навчальним закладам. Утім, саме завдяки е-ЕСУ істотно збільшується кількість читачів енциклопедичної інформації. Про це, зокрема, свідчать статистичні дані про відвідуваність сайту енциклопедії з її адміністративної панелі (тенденцію щорічного збільшення користувачів е-ЕСУ засвідчує рис. 3.1).

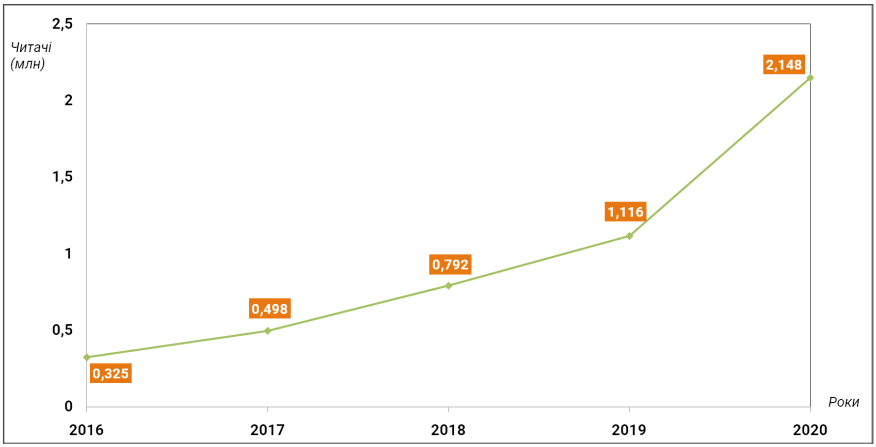

Рис. 3.1. *Показники відвідуваності сайту електронної «Енциклопедії Сучасної України» за 2016 – 2020 роки*

Так, за останні роки функціонування енциклопедії в мережі Інтернет загальна кількість осіб, які відвідали сайт е-ЕСУ, тобто ознайомилися хоча б з однією енциклопедичною статтею, зросла від 325 тис. у 2016 році до понад 2 млн у 2020 році. Показники кількості переглядів та загальної кількості відвідувачів сайту щороку збільшуються в середньому на 30–35%.

Основна читацька аудиторія сайту енциклопедії за територіальною ознакою – Україна (94,5%), а в її межах – Київ. У табл. 3.1–3.2 відображено відомості про те, із яких країн та регіонів України найчастіше відвідують сайт е-ЕСУ.

Табл. 3.1 демонструє, що найактивнішими відвідувачами е-ЕСУ є мешканці України, що цілком закономірно, позаяк ЕСУ – українська й українськомовна енциклопедія. Варто додати, що загальна кількість країн, з території яких зафіксовано відвідування сайту енциклопедії, – понад 170 (охоплено всі континенти – Європу, Азію, Північну Америку, Південну Америку, Австралію). Прикметно, що країни-сусіди – Білорусь, Румунія, Угорщина, Словаччина – не ввійшли до переліку перших 10 країн із найбільшим відсотком читачів е-ЕСУ.

Табл. 3.1.

Країни, з яких найчастіше відвідують сайт е-ЕСУ (за 2016–2020 роки)

Країна	Користувачі (%)
Україна	94,5
РФ	0,89
США	0,84
Німеччина	0,63
Польща	0,55
Нідерланди	0,33
Велика Британія	0,26
Канада	0,17
Італія	0,16
Чехія	0,14

Табл. 3.2.

Міста України, з яких найчастіше відвідують сайт е-ЕСУ (за 2016–2020 роки)

Місто обласного значення	Користувачі (%)
Київ	36,7
Львів	5,3
Дніпро	4,1
Харків	3,8
Одеса	2,2
Вінниця	1,7
Івано-Франківськ	1,6

Запоріжжя	1,6
Тернопіль	1,5
Рівне	1,2
Чернівці	1,2
Полтава	1,1
Луцьк	1,1
Миколаїв	1,0
Житомир	1,0
Хмельницький	0,9
Черкаси	0,9
Суми	0,9
Херсон	0,9
Чернігів	0,9
Кропивницький	0,7
Ужгород	0,6
Донецьк	0,2
Луганськ	<0,1
Сімферополь	<0,1

На перший погляд, кількісні показники відвідувань сайту енциклопедії можуть залежати від кількості мешканців міст. Інакше кажучи, логічним виглядає таке припущення: що більше у місті населення, то більше його жителів користуються е-ЕСУ. Та в дійсності ця кореляція лише часткова – див. рис. 3.2.

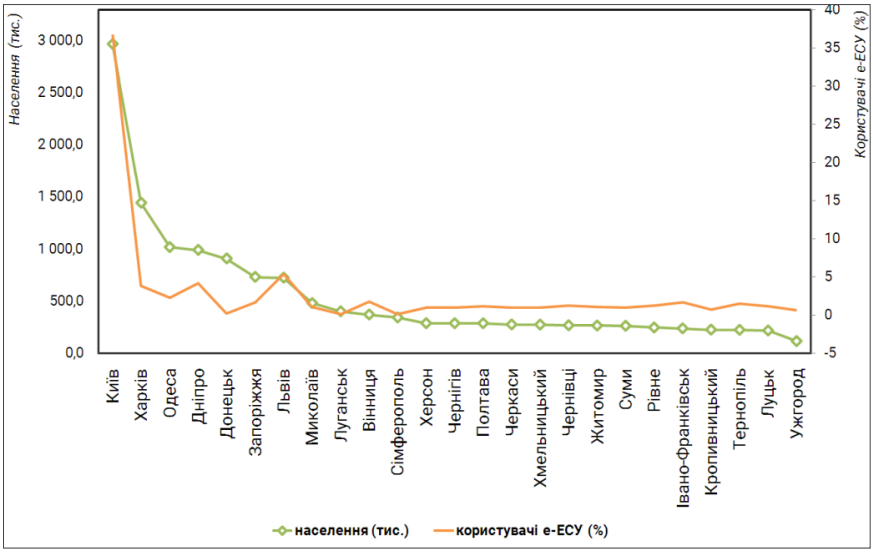

Рис. 3.2. *Кореляція кількості населення міста й місцевих користувачів е-ЕСУ*

На рис. 3.2 зображено співвідношення кількості мешканців міст і читачів ЕСУ. Кількісний склад населення відповідає даним Державного комітету статистики України за 2020 рік [10]. Зліва направо міста розташовано за зменшенням кількості населення, однак за цим вектором, як свідчать лінії графіка, показники відвідуваності сайту енциклопедії не виявляють тенденції до зменшення – Дніпро, Львів її порушують. На другій половині графіка крива, що відображає кількість читачів е-ЕСУ, не падає, а навпаки – плавно піднімається вгору й лише після точки, що відповідає Тернополю, змінює рух донизу.

Оскільки повної залежності між кількістю жителів міста й місцевими користувачами е-ЕСУ не фіксуємо, то табл. 3.2 не можемо сприймати як рейтинг міст, у яких «Енциклопедія Сучасної України» користується найбільшою популярністю. Дещо точнішим у цьому сенсі вбачаємо інший показник, що виявляє співвідношення кількості читачів кожного міста до кількості його жителів (рис. 3.3).

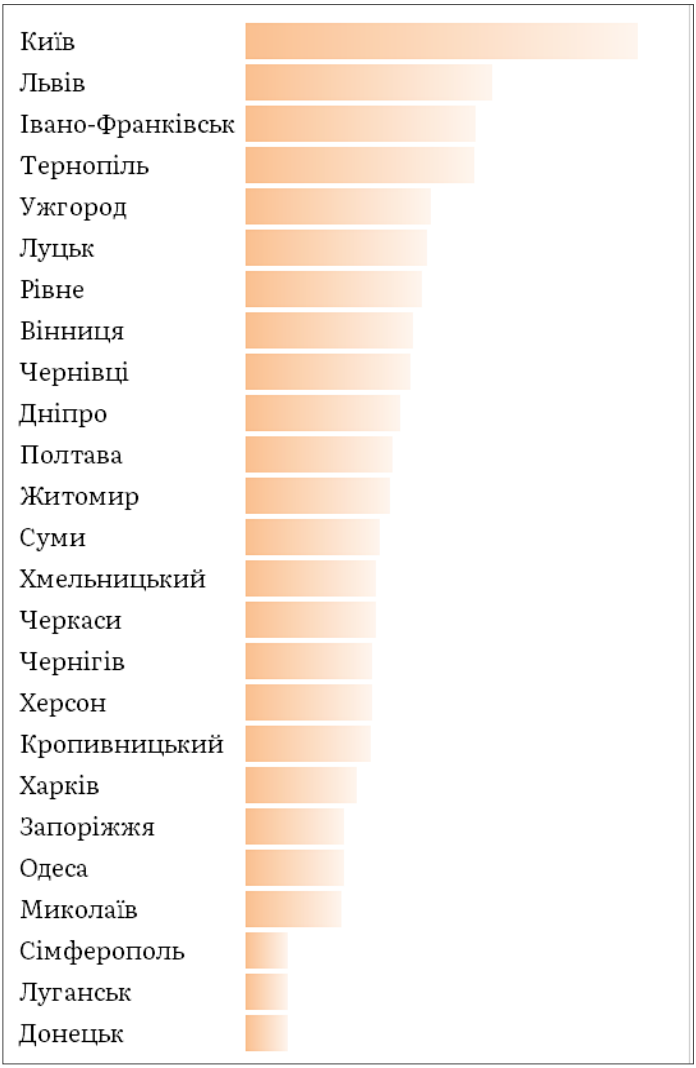

Рис. 3.3. *Рівень популярності е-ЕСУ в містах України*

Назвемо цей показник коефіцієнтом «енциклопедизму» (умовність назви очевида, оскільки він враховує лише ступінь користування е-ЕСУ, залишаючи поза увагою інші енцикло-

педії). Коефіцієнт «енциклопедизму» більше, ніж попередні показники, характеризує рівень популярності енциклопедії в тому чи іншому місті, оскільки бере до уваги загальну кількість його мешканців (цей коефіцієнт фактично відображає щільність користування енциклопедією – що він вищий, то більша кількість звертання до е-ЕСУ). Числові вираження коефіцієнтів жодної семантики не містять, тому в табл. 3.3. наведено міста в порядку зменшення коефіцієнтів без їх зазначення[2].

Зіставляючи дані рис. 3.3. і табл. 3.2, бачимо деякі істотні зміни в ранжуванні міст. Зокрема, до трійки обласних центрів, у яких е-ЕСУ користуються найбільше, потрапив Івано-Франківськ, натомість Харків, Дніпро, Одеса втратили свої високі позиції. Загалом фіксуємо такі закономірності: у Києві та містах на правому березі Дніпра популярність енциклопедії найвища. У містах центральної та східної територій країни нею користуються дещо менше, а на півдні – ще менше. Прикро, але факт: мешканці Сімферополя, Луганська і Донецька, що від 2014 року перебувають під окупацією, звертаються до е-ЕСУ найрідше. Між іншим, Донецьк, як свідчили дані 2018 року, випереджав за кількістю користувачів е-ЕСУ низку обласних центрів – див. [11, с. 14], та, очевидно, за останні два роки загальний інтерес донеччан до енциклопедичних знань про Україну й українців зменшився.

Продовжуючи аналіз читацької аудиторії е-ЕСУ, зазначимо, що найчастіше на сайт енциклопедії потрапляють користувачі з мобільних пристроїв (смартфонів) – 52%. Щоправда, користувачі стаціонарних комп'ютерів на сайті Енциклопедії затримуються довше (середня тривалість сеансу становить 70 секунд).

25–34 роки – саме такий віковий ценз становить основну групу читачів е-ЕСУ (28,4%). 18–24 роки – друга домінантна вікова група е-ЕСУ (27%). Значно рідше користуються електрон-

[2]За потреби коефіцієнти можна відтворити шляхом ділення частки жителів міста, що користуються енциклопедією, на їх загальну кількість.

ною енциклопедією особи 35–44 років (20,2%), 45–54 років (11%), 55-64 років (8,4%) і ті, кому понад 65 років (5%).

Прикметно й те, що до ЕСУ в Інтернеті звертаються частіше жінки (64%), ніж чоловіки (34%). Порівняно з даними 2018 року [там само] частка жінок дещо збільшилась, а чоловіків, відповідно, зменшилася.

Далі подаємо перелік статей, що мали за 2016–2020 роки найбільшу кількість читацьких переглядів.

1. «Карпати (Карпатські гори)»
2. «Забруднення довкілля»
3. «Біологічна система»
4. «Дніпро»
5. «Азовське море»
6. «Дунай»
7. «Демографічна криза»
8. «Магнітні матеріали»
9. «Інфекційні хвороби»
10. «Акт злуки УНР і ЗУНР»
11. «Головна українська рада (ГУР)»
12. «Гарантії прав і свобод людини та громадянина»
13. «Галицька битва»
14. «Громадянська ідентичність»
15. «Геоцентрична система світу»
16. «Магнітне поле Землі»
17. «Заповідні території»
18. «Вуглеводний обмін»
19. «Заборона української мови»
20. «Визвольні змагання 1917–21».

Вибірка статей е-ЕСУ з найбільшою кількістю переглядів цікава, проте, оскільки статті розміщено на сайті не одночасно, а в різні роки, то її не варто розглядати як рейтинг найпопулярніших статей електронної версії енциклопедії. Адже матеріали, що на сайті опубліковані 2020 року, мають меншу ймовірність отримати більшу загальну кількість переглядів, ніж ті, що з'явилися у 2014 році. Популярність контенту в Інтернеті зазвичай вимірюють кількістю переглядів за місяць.

Утім, у нашому аналізі оперуємо значно більшим відрізком часу, що становить 5 років – це уможливлює виявлення загальної тенденції пріоритетності тематики статей для читачів. Зокрема, бачимо чітке превалювання географічного контенту – переважна більшість статей першої десятки та частина другої пов'язана з довкіллям – його природними об'єктами (річки, моря, гори), впливом на них людини тощо. Історична тематика (серед неї й мовно-історична) так само користується значною популярністю серед читачів енциклопедії. Помічаємо також інтерес до медичної тематики, викликаний, очевидно, пошуком інформації у зв'язку з пандемією COVID-19. Сайт містить і статтю, присвячену цій хворобі, однак вона не потрапила до нашого рейтингу статей, що мали найбільше переглядів. Пояснюємо це згаданим вище чинником тривалості перебування статті на сайті, а також швидкою динамікою нагромадження інформації про цю хворобу в сучасному інформаційному просторі.

Між іншим, попри те, що в енциклопедії домінують статті біографічного характеру, жодної такої не відзначено серед тих, що переглядають найчастіше.

Схарактеризуємо особливості текстового подання статей в е-ЕСУ. Для цього порівняємо інтерфейс сайту енциклопедії з подібними зарубіжними проєктами, зокрема «Britannica Encyclopaedia» та «Store Norske Leksikon» («Велика норвезька енциклопедія»). З цією метою звернемо увагу на статті в трьох енциклопедіях, що висвітлюють те саме гасло. Нехай прикладом буде стаття про лімнологію – розділ гідрології, присвячений водним об'єктам суходолу з уповільненим водообміном (див. рис. 3.2–3.4)[3].

[3]Див.: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55494 (ЕСУ), https://www.britannica.com/science/limnology («Britannica Encyclopaedia»), https://snl.no/limnologi («Велика норвезька енциклопедія»).

Рис. 3.4. *Інтерфейс сайту «Енциклопедії Сучасної України» на сторінці про лімнологію*

Із рис. 3.4–3.6 бачимо, що три статті мають багато схожих елементів – заголовок, текст статті, авторство та інші вихідні дані. Найбільша відмінність між трьома статтями різних енциклопедій полягає в тому, що текст української довідки оформлено за аналогією до дизайну її паперового варіанта. По-перше, як і в 17-му томі ЕСУ, стаття «Лімнологія» становить суцільний текст без членування на абзаци (у норвезькій енциклопедії бачимо навіть назву підрозділу – «Viktige forskningstemaer», що перекладається як «Основні проблеми галузі»; британська енциклопедія містить коротку статтю про лімнологію одним абзацом, хоча в більш розлогих статтях – так само застосовують поділ на абзаци й найменування підрозділів).

По-друге, як і в паперовому варіанті, текст електронної статті в ЕСУ містить скорочені слова, що є давньою традиці-

єю у вітчизняній енциклопедичній справі. Її зумовлено необхідністю економії площі сторінки задля вміщення більшої кількості інформації на ній. Однак для електронних видань поняття економії місця не існує: «Якщо одним із важливих методичних завдань паперових енциклопедій було відпрацювання оптимальних розмірів статей, то в електронній енциклопедії це вже не актуально» [12, с. 57]. Масовим користувачам мережі Інтернет, де не потрібно економити папір, практика скорочення слів видається дивною або й загалом призводить до нерозуміння прочитаного (про це свідчать і деякі коментарі читачів на сторінках е-ЕСУ). Редакція енциклопедії усвідомлює, що перенесення цієї практики з «паперу» на сайт є недоліком електронної версії, однак треба зважати, що це не є наслідуванням традиції. Електронні версії текстів статей створено на основі видрукуваних томів, і нині редакція, на жаль, не має можливостей для додаткової обробки текстів, зокрема розкриття всіх скорочень, вживаних у паперовому варіанті.

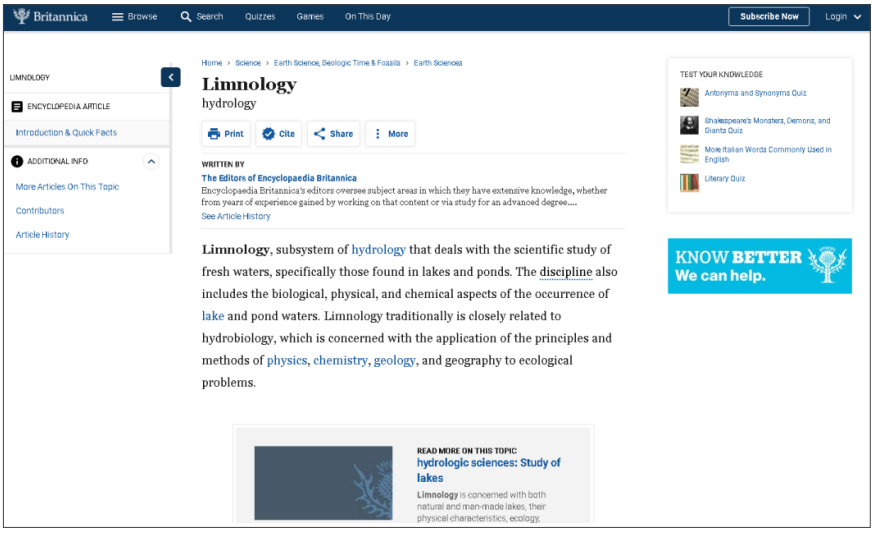

Рис. 3.5. *Інтерфейс сайту «Britannica Encyclopaedia» на сторінці про лімнологію*

Рис. 3.6. *Інтерфейс сайту «Store Norske Leksikon» на сторінці про лімнологію*

Незважаючи на цей недолік, перевагою ЕСУ вважаємо наявність у статтях переліку літературних джерел, що орієнтує читача на самостійне поглиблене вивчення відповідної теми. Бібліографія є «важливою складовою частиною енциклопедичних статей. Значна їх частина (великі комплексні статті про видатних політичних діячів, історичних осіб, науковців) містить бібліографію. У біографічних, оглядових, комплексних та деяких інших статтях може бути представлена і внутрішньотекстова бібліографічна інформація» [13, с. 38]. Натомість в інших двох енциклопедіях пристатейної бібліографії немає. Треба зауважити, що нині «Britannica Encyclopaedia» подає статті різних варіантів – загального змісту, де переліку літератури немає, з поглибленою інформацією, для дітей і школярів. Адаптовані версії статей доступні лише на платній основі, тож лишається тільки здогадуватися, чи містять вони бібліографію. А щодо

«Store Norske Leksikon», то її укладачі чітко заявили, що намагаються уникати в статтях перелік джерел, мовляв, енциклопедична стаття – не той формат, який цього потребує, а вказівкою на першоджерела слугують автори, їхня експертність [14, с. 160]. Говорять саме про електронну версію цієї енциклопедії, оскільки останнє норвезьке паперове 16-томне видання «Store Norske Leksikon», що вийшло друком упродовж 2005–2007 років, містить 150 тис. статей, у яких сукупно подано 18 тис. бібліограм [там само, с. 155].

Погоджуємося, що цінність енциклопедичної праці суттєво залежить від її виконавців. Охоплення матеріалу, його текстове представлення, смислові та ідейні акценти – все це корелює з тим, хто є творцем статті. Авторитетні в суспільстві особи, які пишуть енциклопедичні статті, є не лише запорукою їхньої високої кваліфікації, а й підвищують рейтинг видання. З іншого боку, залучення до написання статей наукових аутсайдерів або осіб із сумнівною репутацією негативно впливає на весь проєкт. Окрім цього, норвезькі енциклопедисти акцентують увагу на тому, що зазначений підхід до електронної версії енциклопедії спрощує роботу над оновленням її статей, чим займаються не редактори, а безпосередньо автори (відсутність переліку літератури та необхідності його перманентно оновлювати не обтяжує їх, сприяючи залученню до підготовки енциклопедії). Апелюють також до власних досліджень соціологічного характеру, які свідчать про те, що бібліографічні покликання в пересічного норвезького користувача енциклопедії створюють таке враження, ніби автор статті перекладає свою відповідальність щодо змісту тексту на інших, що в їхніх очах применшує компетентність автора й довіру до статті [там само, с. 161].

Повернімося до е-ЕСУ. Незважаючи на згаданий вище недолік української статті (скорочення слів), вона демонструє високу релевантність у пошуковій системі «Google». На рис. 3.7 бачимо, що за запитом «лімнологія» сайт е-ЕСУ пропонується одразу після «Вікіпедії». Таке позиціювання в зазначеній пошуковій системі загалом властиве багатьом статтям

е-ЕСУ, що й забезпечує високу кількість відвідувачів на сайті енциклопедії.

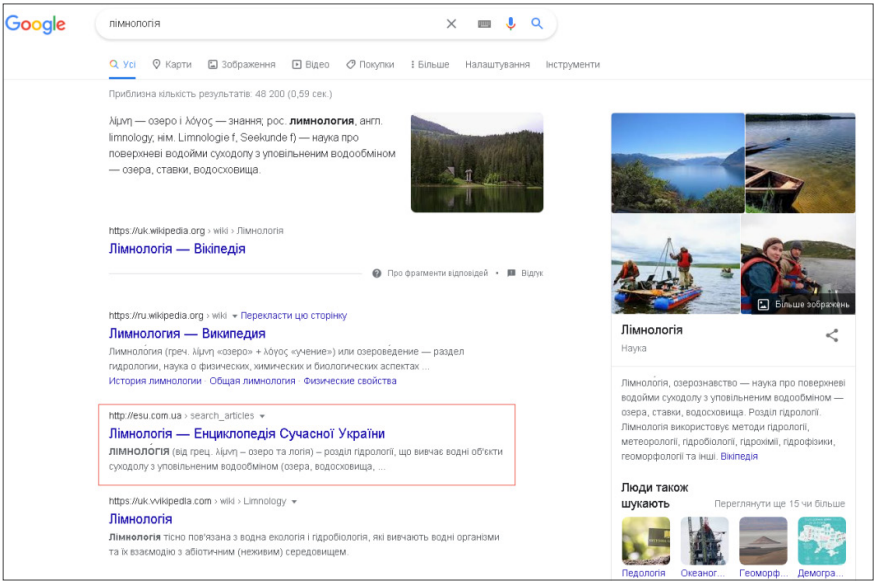

Рис. 3.7. *Сторінка сайту «Google» з пошуковим запитом про лімнологію*[4]

Окрім цього, ще однією перевагою е-ЕСУ можна вважати наявність наголосів у заголовках статей. У зарубіжних онлайн-енциклопедіях помічаємо відсутність практики вживання наголосів. Однак ця особливість може бути вельми корисною для читачів, зокрема у виданнях, написаних мовою, у якій наголос – нефіксований.

Сучасна людина має великий вибір джерел інформації, серед яких якісні енциклопедії, на жаль, втрачають пріоритетність. Часто увагою користуються джерела із сумнівними даними. У таких умовах поява е-ЕСУ посилює роль енциклопедичних знань, сприяє підвищенню запиту суспільства на них, позитивно впливаючи на духовно-інтелектуальний розвиток українського соціуму.

[4]Див.: https://www.google.com/search?q=лімнологія

3.2. Порівняльний аналіз е-ЕСУ та «Вікіпедії»

Згідно з даними міжнародної служби «Alexa» станом на середину 2021 року в рейтингу всіх сайтів, що їх найбільше відвідують українські користувачі мережі Інтернет, «Вікіпедія»[5] посідає 6-те місце, ЕСУ[6] – 1724-те місце (у світі – 146856-те місце) – див. рис. 3.8.

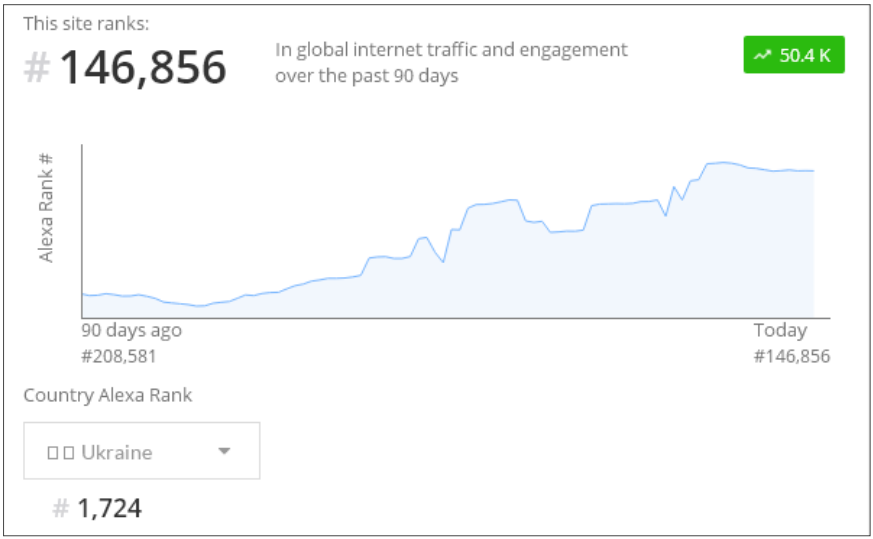

Рис. 3.8. *Графік зростання рейтингу сайту енциклопедії ЕСУ впродовж 90 днів (із сайту www.alexa.com)*

Цей рейтинг охоплює абсолютно різні сайти за їхньою тематикою та призначенням (наприклад, до першої десятки в Україні потрапили сайти Приватбанку, інтернет-магазину «Розетка» тощо), з якими порівнювати енциклопедії, вочевидь, некоректно. То ж для нас більш цікавим був би тематичний рейтинг сайтів, де представлені лише довідкові ресурси (такого, на жаль, не існує).

[5]Див.: https://www.alexa.com/topsites/countries/UA
[6]Див.: https://www.alexa.com/siteinfo/esu.com.ua#section_traffic

У будь-якому разі ЕСУ суттєво поступається «Вікіпедії». За словами В. Добровольської й А. Пелещишина, «Вікіпедія» впродовж останніх років є одним із найпопулярніших українськомовних сайтів, обсяги аудиторії якого значно перевищують інші інтернет-ресурси. Популярність і суспільне значення «Вікіпедії» часто прослідковують у процесах соціальних комунікацій в Інтернеті, зокрема на форумах та в спільнотах зазвичай апелюють до статей «Вікіпедії», що сприймається як істотний аргумент у дискусіях. На їхню думку, «фактично жоден інший ресурс системно в дискусіях як джерело об'єктивних даних не використовується» [15, с. 84].

Вважаємо, одна з основних причин високого рейтингу «Вікіпедії» зумовлена її величезним обсягом: довідку в ній можна віднайти фактично з будь-якого питання. Сайт «Вікіпедії» складається з розділів відповідно до мов (нині на ньому – 301 мовний розділ), що сукупно вміщують понад 55 млн статей. Український розділ «Вікіпедії» містить понад 1 млн статей, а е-ЕСУ – понад 60 тис. статей. Саме тому під час пошукових запитів матеріали «Вікіпедії» зазвичай пропонуються найпершими. Окрім цього, є й інші чинники, що впливають на рівень популярності енциклопедичних джерел у суспільстві.

В одній із розвідок, де об'єктом дослідження були національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи, серед них і ЕСУ, висловлено припущення, чому «Вікіпедія» користується значно більшою популярністю, ніж відповідні компетентні енциклопедичні джерела. Зокрема, серед чинників, що зумовлюють нижчу привабливість європейських національних онлайн-енциклопедій, ніж «Вікіпедія», було виокремлено: 1) меншу кількість статей, ніж у «Вікіпедії» (тобто читач не впевнений, що інформацію, яка його цікавить, буде віднайдено в національному проєкті, а тому одразу звертається до «Вікіпедії»); 2) обмежений доступ і комерціалізацію, притаманну окремим національним енциклопедіям в країнах Європи (пошук інформації за умови оплати для читача, звісно, виглядає менш привабливо, ніж на вільних засадах); 3) одномовність (по-перше, матеріал лише од-

нією мовою обмежує кількість читачів за мовною компетенцією, а багатомовність, навпаки, розширює читацьку аудиторію; по-друге, у «Вікіпедії» мовні розділи про те саме гасло зазвичай містять подібний, але не еквівалентний контент; отож читання статті різними мовами надає більше інформації; 4) зовнішній вигляд сайту та опції з пошуку інформації (у цьому сенсі більшість сайтів, що представляють європейські онлайн-енциклопедії, не вирізняються високим рівнем – як із погляду дизайну, так і функціональності) [9, с. 28–29].

Якщо аналізувати кожну окрему онлайн-енциклопедію в країнах Європи, то перелік чинників, через які вона поступається «Вікіпедії», може бути збільшено. Приміром, п'ятим пунктом (і це стосується багатьох видань), може бути актуалізація інформації. Так, якщо взяти до прикладу е-ЕСУ, то, як було вже звернуто увагу в попередніх розділах, електронна версія енциклопедії дещо відрізняється від паперових томів тим, що в ній низка статей містить більш нову інформацію. Водночас для е-ЕСУ це питання лишається непростим, оскільки відсоток таких статей відносно малий. Проблема оновлення застарілих відомостей полягає не лише в додатковому обсязі робіт із внесення доповнень чи виправлень, що лягає на плечі редакції, а й необхідності консолідації авторів статей, адже втручатися у зміст статті повинен саме автор, а це вже вимагає принципово нового підходу до процесу підтримки онлайн-енциклопедії. Тому редактори е-ЕСУ оновлюють зазвичай лише найбільш вагому бездискусійну інформацію.

Варто зазначити, що не всі погоджуються з тим, що щоденне оновлення інформації, властиве багатьом статтям «Вікіпедії», є її перевагою над іншими енциклопедіями. На думку німецького професора Р. Штебера, енциклопедична стаття – це довідкове джерело, що характеризується високою концентрацією відомостей у межах невеликого за обсягом тексту. Науковець акцентує, що сконденсоване знання не лишає маневрів для частого його оновлення, натомість статті у «Вікіпедії» зазвичай розлогіші, ніж у будь-якій енциклопедії, містять більший репертуар фактологічних даних, здатних швидко деактуалізуватися й потребувати регулярного оновлення [16].

Якщо ж уявити, що всі чинники, якими інші енциклопедії поступаються «Вікіпедії», втратили свою значимість (тобто коли за кількістю статей і мовних розділів, доступністю та зручністю користування та будь-якими іншими атрибутивними ознаками національні онлайн-енциклопедії зрівнялися б із «Вікіпедією»), висока ймовірність того, що «Вікіпедія» продовжуватиме випереджати будь-яку фахову європейську онлайн-енциклопедію за рівнем привабливості. Основна причина такої ситуації полягає у фундаментальності знань, що пропонують енциклопедії. У «Вікіпедії» статті різні – від високоякісних до низькопробних. Тут під якістю інформації маємо на увазі її енциклопедизм – істинність (достовірність, надійність), об'єктивність, лаконічність і водночас всеосяжність. У попередніх розділах зауважено, що за низкою ознак окремі дослідники ставлять під сумнів енциклопедичність «Вікіпедії», зокрема через відсутність таких традиційних для енциклопедичних видань ознак, як узгоджений зміст, уніфікований стиль статей, наявність експертного авторства. Висловлюють також твердження про те, що зазначені недоліки є суто формальними, проблемними хіба що в контексті термінології та «не зменшують значення "Вікіпедії" як величезного архіву реферативних документів енциклопедичного стилю, значна частина яких відображає процеси у сфері культури»[15, с. 84]. Хай там як, але якщо уявити, що лише 1% з 55 млн наявних статей у «Вікіпедії» – це довідки низької якості, то в абсолютному вираженні маємо аж 0,55 млн низькопробних матеріалів, яким не місце у виданнях, що називаються енциклопедіями.

Окрім енциклопедизму як маркеру якості знання, існує ще один важливий критерій, за яким енциклопедичні видання відрізняються від інших. Зокрема, енциклопедії характеризуються тим, що їхній зміст формують обрані поняття, об'єкти, терміни, явища, персоналії тощо. Дослідити серед великого масиву інформації основне, репрезентативне для окремої тематики – означає застосувати енциклопедичний підхід (він стає в нагоді й під час підготовки енциклопедичних статей). Натомість «Вікіпедія» є компендіумом цілком різноманітної інформації, зокрема й тієї, яка зазвичай не потрапляє до енциклопедій.

Отже, з огляду на наведене вище, констатуємо, що класичні енциклопедії, зокрема ЕСУ, порівняно з «Вікіпедією», містять лише суто енциклопедичні знання як найбільш важливу для людства чи окремої спільноти людей наукову інформацію. Це вагомий чинник, що впливає на рівень популярності джерела інформації в сучасному суспільстві. Щоправда, як не дивно, кореляція між джерелами інформації та рівнем їхньої популярності має обернену функцію: що більше науковості містить джерело знань, то менше охочих ним користуватися, і навпаки. Приміром, в одній із розвідок дослідники Кембриджського університету виявили, що недостовірна інформація в засобах масової комунікації поширюється значно швидше за перевірену. Зокрема, на прикладі розповсюдження новин у соціальних мережах показано, що радіус дії однієї неправдивої суспільно значимої новини охоплює в середньому від 1000 до 100 000 людей. Натомість правдива новина зазвичай здатна привернути увагу людей, кількість яких рідко перевищує 1000 [17]. До слова, в цитованій праці до вибірки досліджуваних новин потрапили й ті, що стосуються ситуації з анексією Криму.

У вивченні питань розповсюдження того чи іншого виду інформації в кіберпросторі послуговуються категорією віральності, якою пояснюють особливості її злету й падіння в контексті популярності. Власне, зміст поняття віральності інформації часто пояснюють певною аналогією до епідемічних явищ у медицині. Інформація, як і біологічні віруси, здатна спалахувати, поширюватися, заражати тощо (у зв'язку з цим виникло й поняття інформаційного вірусу).

Екстраполюючи результати цитованого вище дослідження на ситуацію, що склалася в енциклопедистиці, констатуємо: істинне енциклопедичне знання для людей є менш привабливим, тобто менш віральним, ніж неенциклопедичне, або й хибне (хоч це й парадоксально). Дослідники з Кембриджа пояснюють віральність вигаданих відомостей тим, що вони виразніше зачіпають емоційну складову мислення читача, ніж правдиві, які, натомість, більше апелюють до раціонального мислення, інтелектуальних здібностей людини. На по-

дібні проблеми звертають увагу й філософи, зазначаючи, що «сучасна людина опинилася в доволі складному становищі – з одного боку, маємо скепсис до класичних цінностей, а з іншого – є виражена потреба в них» [18, с. 81]. Між іншим, це дуже успішно використовують в інформаційних гібридних війнах.

Яка б не була первинна причина високої популярності в сучасному світі інформації неакадемічного походження, та зауважений факт уповноважує на виокремлення нової ознаки (поруч з іншими, які часто фіксують дослідники в різних працях), за якою «Вікіпедія» відрізняється від класичних енциклопедичних видань. Ідеться, зокрема, про протиставлення двох типів культур – масової (поп-культури) й елітарної (високої). Репрезентантом енциклопедичних знань у межах масової культури слугує «Вікіпедія», а в елітарній – класичні енциклопедичні видання.

«Вікіпедія» є виразником масової культури передусім із тієї причини, що ненадійні знання, які присутні на її веб-сторінках, відповідають основним принципам цього типу культури. Маємо на увазі те, що сутність масової культури, як наголошує Н. Міщенко, полягає у «створенні міфів та містифікації реальних процесів, що відбуваються в людському суспільстві» [19, с. 8]. Ознаки масової культури чітко окреслюють явище «Вікіпедії», зокрема ту її особливість, через яку відповідне довідкове джерело важко назвати енциклопедією в загальновизнаному розумінні цього слова, а радше окремим, новим типом довідкових джерел: «Масова культура в 20 сторіччі постає як нова всеохоплююча реальність, яка формує сучасну людину та її світ, що дозволяє ставити питання про масову культуру як про нову культурно-історичну парадигму» [там само, с. 3].

Між іншим, прогностичним щодо співіснування класичних та новітніх електронних енциклопедій можна розглядати таке твердження дослідниці щодо кореляції масового й високого типу культур: «У наш час масова культура завойовує дедалі ширший культурний простір і спростовує думку про те, що вона не може співіснувати з високою культурою. В реальній дійсності вони вже існують разом і очевидно будуть співіснувати й далі, створюючи собою єдиний процес функціонування сучасної культури» [там само, с. 12].

Ідентичну думку простежуємо в міркуваннях інших дослідників: «У світовій енциклопедистиці з появою електронних видань і переходом знакових універсальних енциклопедій, на кшталт "Britannica Encyclopaedia", з книжкового формату на винятково цифровий складалося враження про занепад і відхід у небуття класичної енциклопедичної справи. Багато хто висловлював переконання, що енциклопедична справа як явище перетворюється в електронну енциклопедистику. Однак сьогодні спостерігаємо, що такі твердження хибні: актуальна тенденція розвитку сучасної енциклопедистики – це взаємопроникнення, взаємодоповнення та своєрідна синергія енциклопедистики класичної й електронної. Очевидним є те, що електронна енциклопедія не може повноцінно замінити паперове видання, а паперове видання без його електронної версії втрачає низку важливих переваг» [20, с. 11–12].

Більше того, відповідно до окремих досліджень, рівень засвоєння інформації в електронних джерелах нижчий, ніж у книжкових. Зокрема, про це свідчить розвідка американських фахівців, які відзначають, що студенти, використовуючи планшети чи інші комп'ютерні прилади, швидше ознайомлюються з матеріалом, здатні за одиницю часу прочитати більше тексту, ніж коли послуговуються паперовими книжками, однак ефективність такого читання зменшується – студенти сприймають і запам'ятовують меншу кількість інформації [21]. Подальші дослідження цієї проблеми, що будуть підтверджувати аналогічні результати, безумовно, позначатимуться на тенденціях співвідношення використання електронних і паперових джерел інформації, надаючи у світі масової культури додаткових преференцій паперовим книжкам. Цікаві спостереження нагромаджують й освітяни в часи поширення COVID-19: результативність навчання в режимі онлайн значно нижча від традиційних занять у класах чи аудиторіях. З іншого боку, ця ситуація може бути зумовлена тим, що в Україні дистанційне навчання наслідує очне (засобами електронної комунікації), тоді як воно потребує інших методів і перебудови освітнього процесу загалом. Наукові дослідження демонструють, що інноваційні підходи,

які впроваджені в трансформоване якісне онлайн-навчання, здатні позитивно впливати на засвоєння дисципліни, розвиток інтелектуальних здібностей, навичок, здібностей [22].

Повертаючись до питання масової культури й елітарної на енциклопедичному рівні, наведемо ще один аргумент на користь того, чому «Вікіпедія» більш популярна в суспільстві за будь-які ґрунтовніші енциклопедичні проєкти. За окремими твердженнями, глобальні інформаційні мережі мають високий соціокультурний потенціал. На початку 21 ст. за посередництва таких інформаційних мереж потреба людей в альтернативах, можливостях вибору реалізовується значно повніше, ніж на попередніх етапах суспільного розвитку [23, с. 201]. Справді, для тих, хто пише статті у «Вікіпедії», вона є тим майданчиком, що дає їм можливість реалізувати власні таланти чи потреби.

Водночас порушене питання складне і має багато критичних зауважень. С. Ягодзінський, цитуючи Дж. Ланіра, одного з авторів терміна *віртуальна реальність*, пише: «Сучасні інформаційні мережі типу Wikipedia, Facebook, Twitter, применшують цінність буття людини, її інтелекту, потенціалу й творчості. Без них перехід кількості інформації в якість відбувається згідно з такими принципами, які ми вже не розуміємо» [там само, с. 203].

Отже, перевага за популярністю «Вікіпедії» над ЕСУ – це закономірне явище. «Вікіпедія», вміщуючи не лише містифіковані, а й достовірні знання, без сумніву, сприяє підвищенню загальної освіченості людей, надає можливість реалізувати власний потенціал для тих, хто її творить. Завданням же ЕСУ, зокрема й її електронної версії, що доступна широкому загалу в Інтернеті, є продукування енциклопедизму в парадигмі високої (елітарної) національної культури, а змагатися за читацьку аудиторію, зокрема ту, яка є активним споживачем масової культури і яка становить більшу частину суспільства, немає необхідності. Адже здобуття визнання й популярності енциклопедії серед читачів залежить від рівня знань, навичок і компетенцій, необхідних для сприймання й осмислення енциклопедичної інформації, а такими наділена значно менша частина будь-якого суспільства.

3.3. **Опитування користувачів е-ЕСУ**

Мета дослідження

Дослідження проведено Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України з нагоди 20-річчя від часу появи першого тому «Енциклопедії Сучасної України». Нині це найбільша за кількістю томів і гасел українська енциклопедія, одна з перших українських онлайн-енциклопедій, статті якої пошукова система «Google» часто видає як релевантні запиту користувачів Інтернету. Навіть попри незавершений характер ЕСУ стала невід'ємною складовою сучасної української культури й важливим чинником її творення, зарекомендувавши себе цінним для соціуму інформаційним джерелом.

Задля осмислення й теоретико-практичного узагальнення тенденцій функціонування «Енциклопедії Сучасної України» в мережі Інтернет, пошуку ефективних інструментів для її подальшого розвитку, необхідно вивчати досвід використання е-ЕСУ, залучаючи різні методи дослідження. Мета соціологічного моніторингу, висвітленого в цій частині монографії, – простежити шляхи подальшого вдосконалення електронної версії «Енциклопедії Сучасної України» на основі відгуків її користувачів. Як зауважує Т. Крайнікова, «у сучасних соціальних комунікаціях важливого значення набуває чинник клієнта, в медіакомунікаціях – глядача, читача, слухача, інтернет-користувача» [24, с. 265]. Тож завданням, покликаним досягнути мети, є вивчення інформаційних потреб користувачів, їхнього бачення, сприймання, оцінювання ефективності, потенціалу, іміджу енциклопедії. Це особливо актуально нині – в часи карантинних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19, коли, як видно з підрозділу 3.1 (рис. 3.1), рівень користування е-ЕСУ останнім часом істотно збільшився.

Методика дослідження

Провідний метод дослідження – веб-опитування. Його було здійснено в період 10 березня – 10 червня 2021 року засобами анкетування. Анкету було створено завдяки програмному забезпеченню Google Forms[7] й оприлюднено на сайті ЕСУ – на будь-якій сторінці сайту онлайн-енциклопедії кожен відвідувач мав можливість перейти до анкети й заповнити її на добровільних умовах. Усі учасники анкетного опитування були поінформовані щодо мети дослідження. Анкета містить чітко сформульовані запитання з варіантами різних відповідей. Анкетне опитування – конфіденційне (анонімне). Завдяки відсутності особистої соціально-психологічної взаємодії дослідників і респондентів сприймаємо отримані під час опитування відповіді як достовірні. Загальна кількість респондентів – 65. Цю сукупність опитаних вважаємо цільовою аудиторією «Енциклопедії Сучасної України». Про це свідчить не лише той факт, що всі респонденти – апріорі відвідувачі сайту енциклопедії, а й те, що, як далі буде видно з опису результатів, більшість опитаних раніше знали про існування ЕСУ, отже, з великою ймовірністю є регулярними користувачами цієї енциклопедії.

Утворену вибірку репрезентативною назвати не можемо, оскільки її сформовано стихійно (безконтрольно), а тому не забезпечено коректності щодо вікового, регіонального та іншого розподілу, а також загальної кількості респондентів. Водночас вибірка є валідною, адже утворена за принципом рандомізації – випадкового відбору, коли кожен користувач енциклопедії з рівною імовірністю може потрапити до числа респондентів. Це надає результатам опитування якісного характеру й уможливлює простеження тих чи інших тенденцій.

Згідно з результатами опитування основні характеристики нашої вибірки виявилися такими.

Вік. 29% – користувачі віком від 31 до 40 років, по 17% – віком 23–30 і 41–50 років, 11% – 61–70 років, по 8% – 51–60 років і понад 70 років, 6% – 18–22 роки і 5% – користувачі у віці до 17 років включно (рис. 3.9).

[7]Режим доступу до анкети: https://forms.gle/ZnEBCZjCoitBF7C38

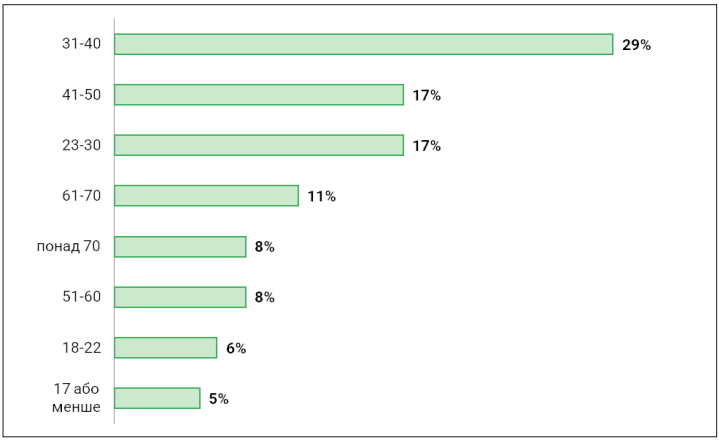

Рис. 3.9. *Розподіл респондентів за віком*

Освіта. 35,4% – користувачі з науковим ступенем кандидата чи доктора наук або претенденти на них (аспіранти), 20% – спеціалісти або магістри (гуманітарний профіль), 18% – спеціалісти або магістри (негуманітарний профіль), 12% – школярі або студенти, 9% – молодші спеціалісти, 5% – бакалаври (рис. 3.10)

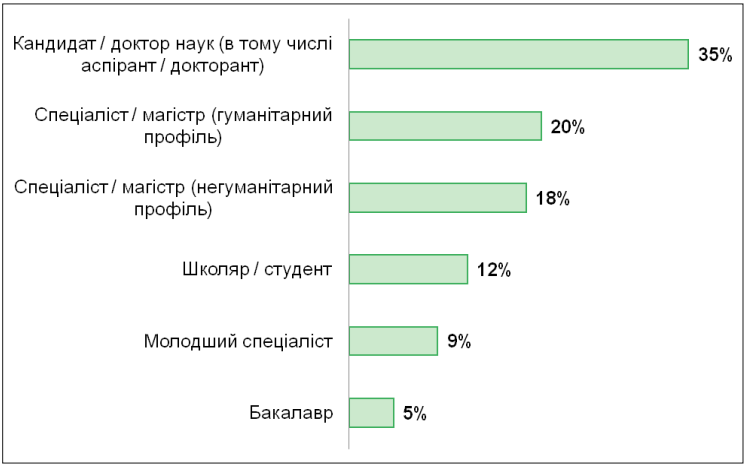

Рис. 3.10. *Розподіл респондентів за освітою*

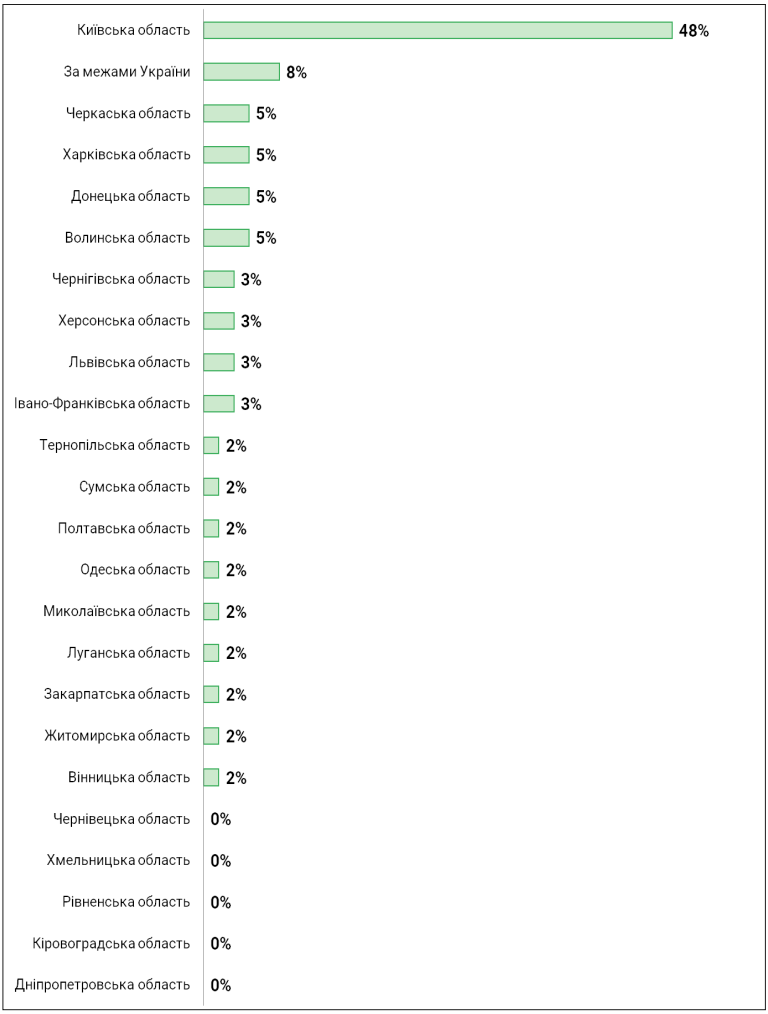

Рис. 3.11. *Розподіл респондентів за територіальною ознакою*

Місцезнаходження. Респондентами виявилися мешканці більшості областей України, окрім Дніпропетровської, Кіровоградської, Рівненської, Хмельницької, Чернівецької, а також Автономної Республіки Крим. Зафіксовано також опитуваних із-поза меж України. Найбільша частка – із Київської

області (разом із Києвом) – 47,7%. Для кожного іншого регіону частка респондентів визначалася 2–8%. Респонденти з України становлять 92%, із території інших країн – 8%. Докладно розподіл респондентів за територіальною ознакою відображено на рис. 3.11.

Аналіз та інтерпретацію кількісних даних виконано за допомогою статистичних методів. Результати подані за відповідними тематичними блоками у вигляді діаграм та їх опису.

Подяка

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України висловлює щиру вдячність кожному, хто взяв участь в опитуванні.

Результати дослідження

Характеристика користувачів енциклопедично-довідкових видань (на прикладі відвідувачів сайту ЕСУ). Цей тематичний блок присвячено аналізу користувачів е-ЕСУ в контексті їхнього ставлення до читання книг загалом і енциклопедично-довідкової літератури зокрема.

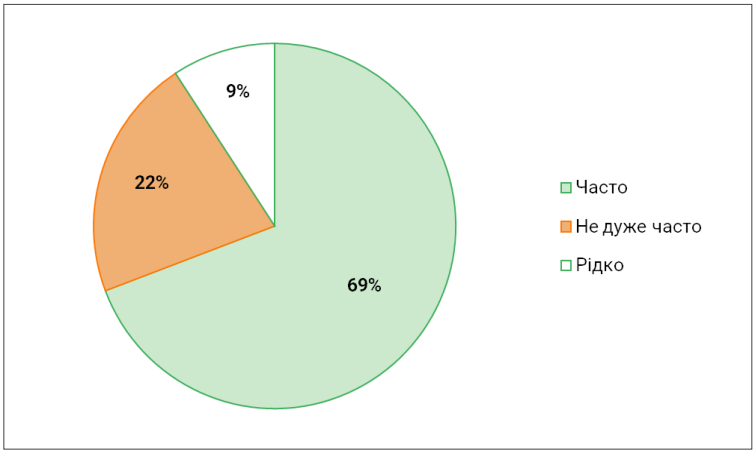

Рис. 3.12. *Відповіді на запитання «Як часто ви читаєте книги (паперові, електронні)?»*

Як видно на рис. 3.12, користувач електронної версії ЕСУ – це особа, яка любить читати книги не залежно від того, паперового чи електронного вони формату.

Користувач електронної версії ЕСУ – це передовсім україномовна особа. На рис. 3.13 засвідчено, що користувачам енциклопедії найзручніша для читання саме українська мова (83% респондентів). Значно менша частина користувачів е-ЕСУ воліла б читати російською (15%). Бачимо також, що 2% респондентів обирають будь-яку іншу мову для читання книг.

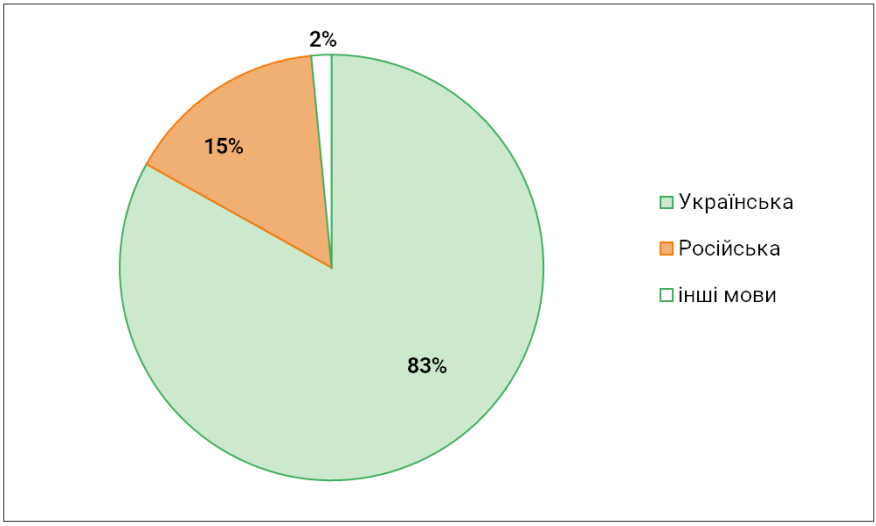

Рис. 3.13. *Відповіді на запитання «Якою мовою вам зручніше читати?»*

Цікаво, що загалом в Україні співвідношення між бажаними мовами книг зовсім інше, адже частка тих, хто обирає читати книги українською – 32%, російською – 27%, обома вказаними мовами – 41% [25, с. 18]. Щоправда, статистичні розбіжності між нашим дослідженням і щойно наведеним зумовлені методологічним чинником, оскільки в нашому анкетуванні був відсутній пункт – «обидві мови (російська й українська)».

Користувачі – е-ЕСУ – це особи, які вдома зазвичай мають довідкову літературу, переважна більшість із якої – словники чи довідники (див. рис. 3.15). Частка тих, чия домашня бібліотека містить енциклопедії, нижча, ніж тих, у кого їх вдома немає (рис. 3.14), однак відсоток власників енциклопедичних видань – доволі високий (42%).

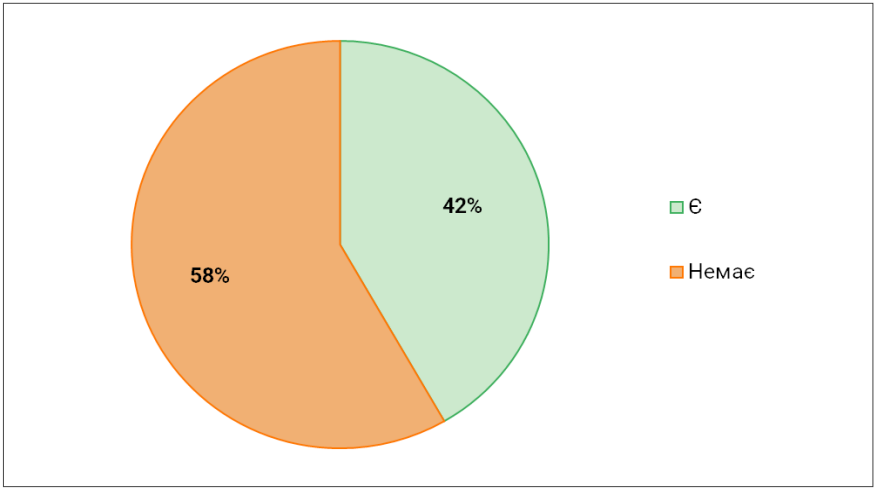

Рис. 3.14. *Відповіді на запитання «Чи є у вас вдома енциклопедії?»*

Превалювання словників над енциклопедіями в домашніх бібліотеках українців можемо пояснити кількома чинниками. По-перше, словники – більш популярний жанр видань, їхній репертуар значно ширший, ніж енциклопедій (див. – [26]), а з огляду на мовну ситуацію в Україні ними частіше користуються, отже, є більша практична потреба мати ці видання під рукою у домашній бібліотеці, що й зумовлює відповідну статистичну картину. По-друге, переважно купували словники, оскільки більшість із них є однотомними виданнями, натомість енциклопедії – багатотомні, часто габаритні книги, що в помешканні займають значний простір, виділений для домашньої бібліотеки.

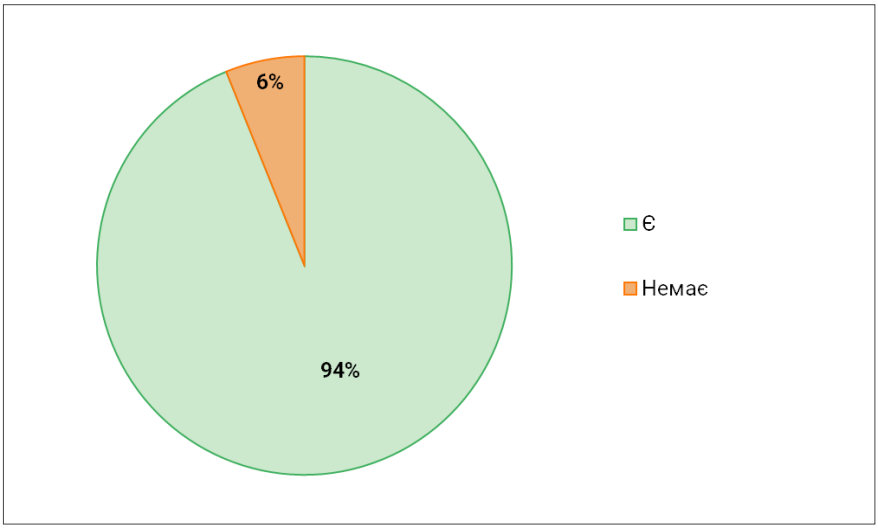

Рис. 3.15. *Відповіді на запитання «Чи є у вас вдома інша довідкова література (паперові словники, довідники)?»*

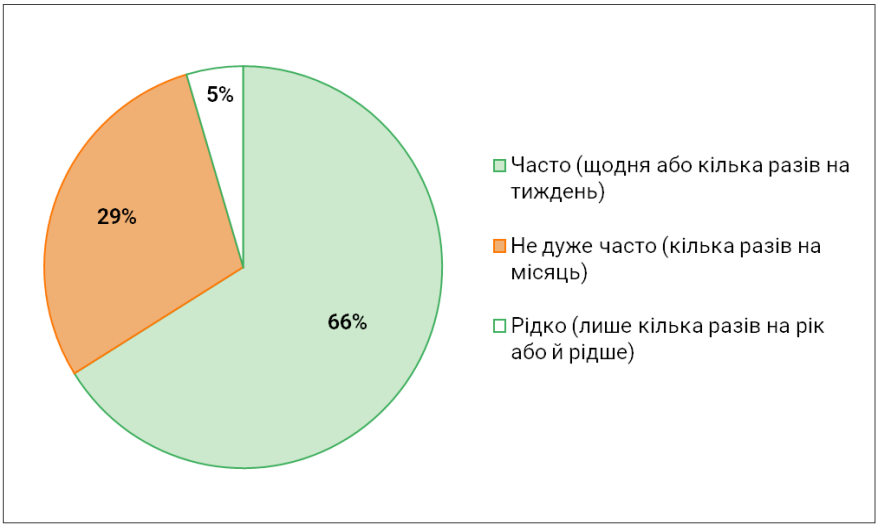

Рис. 3.16. *Відповіді на запитання «Як часто ви звертаєтесь до енциклопедій, довідників, словників (паперових, електронних)?»*

Користувачі е-ЕСУ є особами, які регулярно звертаються до енциклопедично-довідкової літератури. Зокрема, рис. 3.16 свідчить, що 66% із них часто використовують таку літературу, 29% – не дуже часто і 5% – лише кілька разів на рік або й рідше.

Згідно з рис. 3.17 в е-ЕСУ шукають інфомацію переважно у зв'язку з навчанням чи роботою (частка таких – 65%), рідше – для задоволення власних інформаційних потреб (35%). Це, очевидно, свідчить про використання ЕСУ в навчальному процесі як учнями, студентами, так і викладачами (див. також рис. 3.9).

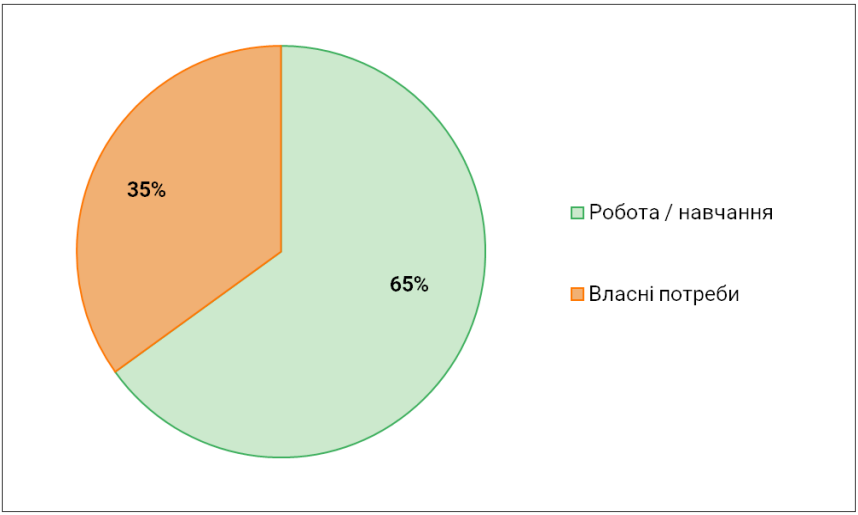

Рис. 3.17. *Відповіді на запитання «У зв'язку з чим ви звертаєтесь до енциклопедій, довідників, словників (паперових, електронних)?»*

Особи, що користуються е-ЕСУ, критично ставляться до інформації в енциклопедичних джерелах і не демонструють цілковитої довіри до неї. Це випливає з рис. 3.18, на якому бачимо, що максимально довіряють енциклопедичній інформації лише 38% респондентів, а більшість опитаних (49%) оцінює інформацію в енциклопедіях на «четвірку». Зафіксовано думки й про те, що енциклопедіям повністю довіряти не варто (8% тих, хто оцінив енциклопедичну інформацію на «трійку», 3% – на «двійку»).

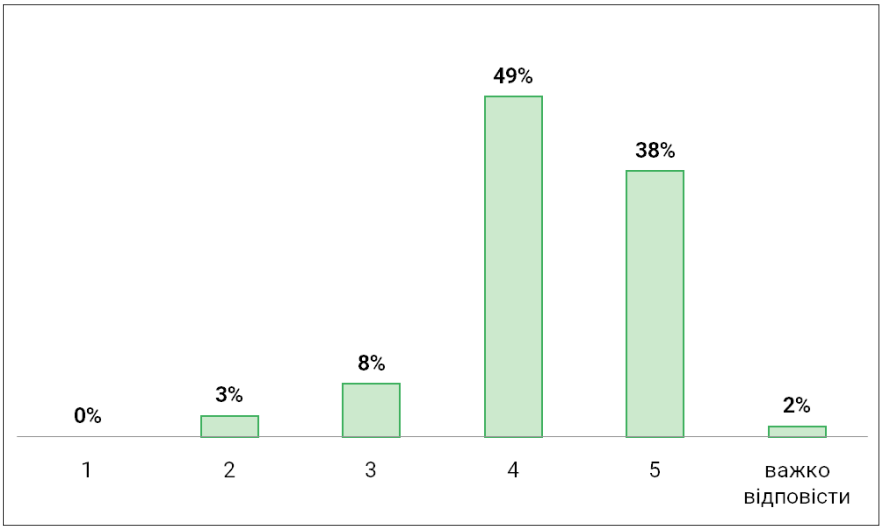

Рис. 3.18. *Відповіді на запитання «Оцініть рівень вашої довіри до інформації в енциклопедіях за 5-бальною системою»*

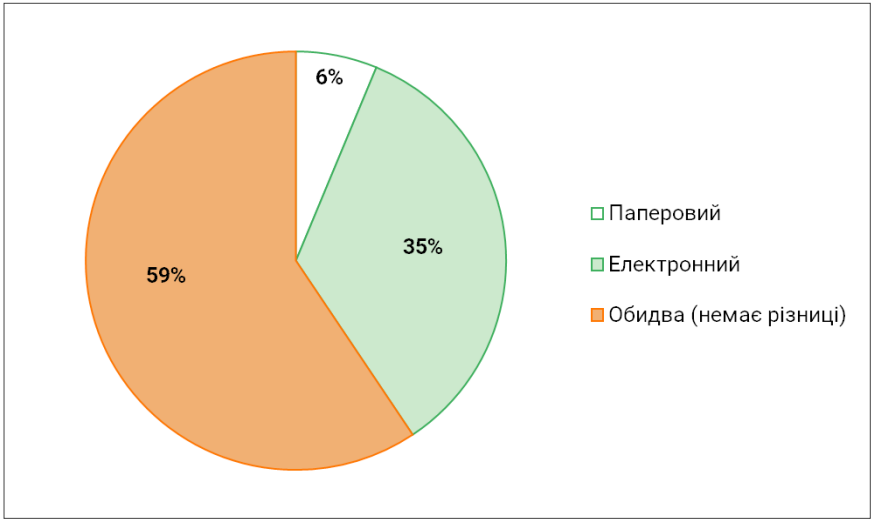

Рис. 3.19. *Відповіді на запитання «Який формат енциклопедій, довідників, словників вам подобається більше?»*

Попри те, що, як з'ясували раніше, енциклопедії не зовсім зручні книги для зберігання у власній бібліотеці, все ж респонденти вважають, що паперовий формат енциклопедичних видань необхідний і в часи високої популярності онлайн-енциклопедій не належить до пережитків минулого. Рис. 3.19 показує, що 6% опитаних віддають перевагу електронним енциклопедіям, 35% – паперовим, а для 59% – немає особливої різниці, який із них обрати.

Окреме питання стосується того, чи доречно покликатися в наукових публікаціях на енциклопедичні джерела. У науковому дискурсі можна віднайти обґрунтування різних точок зору. Однак з огляду на те, що велика частка наших респондентів виявилася саме науковцями (див. рис. 3.10), то отримані відповіді, відображені на рис. 3.20, у цьому сенсі показові. Так, 67% опитаних вважають, що покликатися на енциклопедичну літературу в наукових творах – це доречно, 11% – недоречно, 22% вагаються з відповіддю.

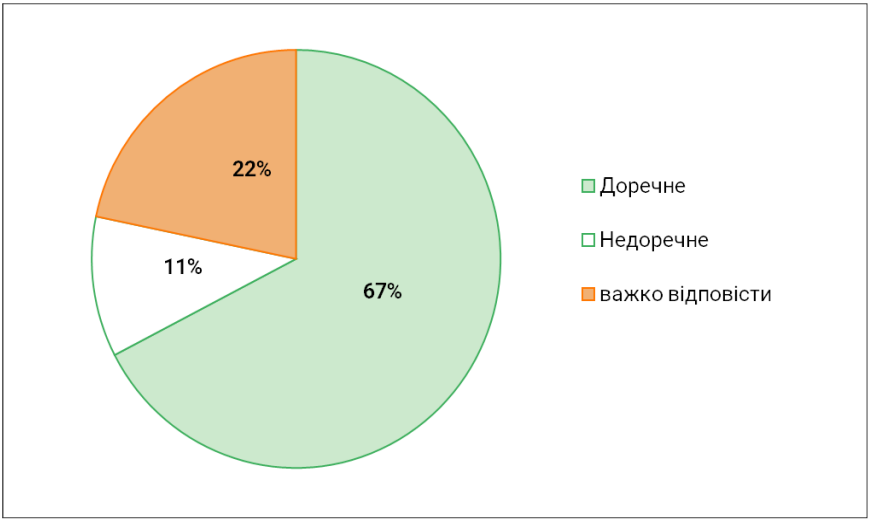

Рис. 3.20. *Відповіді на запитання «Якщо ви науковець, то чи вважаєте доречним покликатися в наукових публікаціях на енциклопедії? (якщо ви не науковець, залиште поле порожнім)»*

Характеристика ставлення користувачів до е-ЕСУ. Цей тематичний блок висвітлює характер оцінювання, ставлення користувачів до е-ЕСУ та рівень користування енциклопедією загалом.

Рис. 3.21 свідчить, що багато користувачів електронної ЕСУ – це особи, які раніше ніколи не чули про існування ЕСУ (до того, як потрапили на сайт енциклопедії). Частка таких респондентів – 46%. Ті, хто знав про існування ЕСУ до того, як знайшов в мережі Інтернет її електронну версію, становлять 51%. Ці статистичні дані вкотре демонструють велике значення електронної версії енциклопедії для поширення інформації про неї у суспільстві.

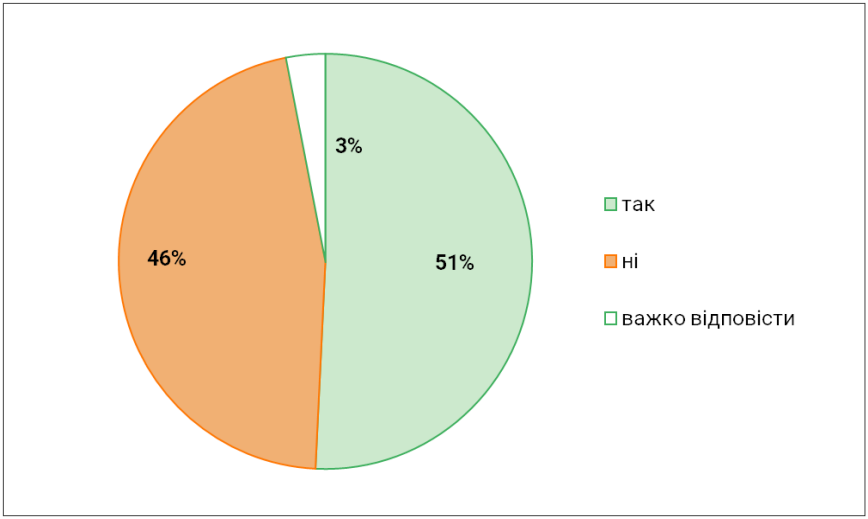

Рис. 3.21. *Відповіді на запитання «Чи знали ви про існування "Енциклопедії Сучасної України" до того, як потрапили на сайт енциклопедії?»*

Цікавими видаються дані рис. 3.22, оскільки свідчать про те, що паперовий формат ЕСУ – так само цінний, адже ним послуговується 71% опитаних (28% – ніколи не користувалися паперовою ЕСУ, 1% вагається з відповіддю).

Порівнюючи дані рис. 3.21 і 3.22, можна зробити висновок про те, що знайомство з електронною версією енциклопедії стимулювало частину користувачів звернутися і до її паперових томів.

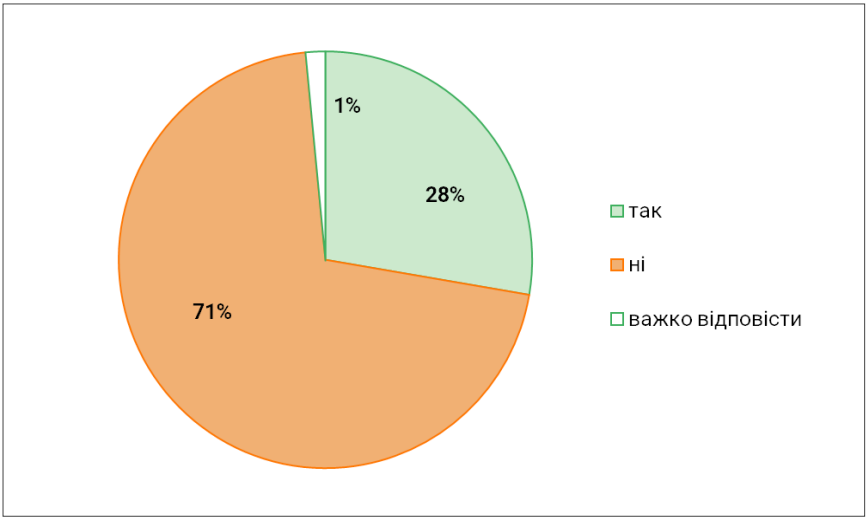

Рис. 3.22. *Відповіді на запитання «Чи користувались ви коли-небудь паперовою версією "Енциклопедії Сучасної України"?»*

Уже не раз наголошували на тому, що ЕСУ містить велику кількість статей-персоналій, у зв'язку з чим можна натрапити на твердження, що ця енциклопедія цінна передусім як біографічний словник. Однак із цією думкою важко погодитися на підставі даних, демонстрованих на рис. 3.23. Бачимо, що більшість користувачів е-ЕСУ – це особи, які шукають інформацію небіографічного характеру (63%). І лише для 37% респондентів е-ЕСУ є енциклопедичним джерелом біографічних відомостей. Це означає, що для користувачів мережі Інтернет «Енциклопедія Сучасної України» важлива як загальна енциклопедія, а не біографічний словник.

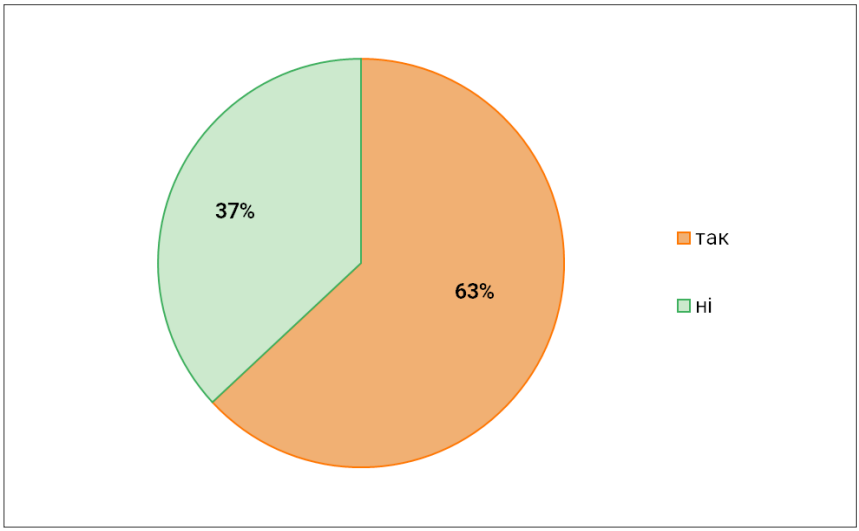

Рис. 3.23. *Відповіді на запитання «На сайт "Енциклопедії Сучасної України" ви потрапили, шукаючи дані про ту чи іншу людину?»*

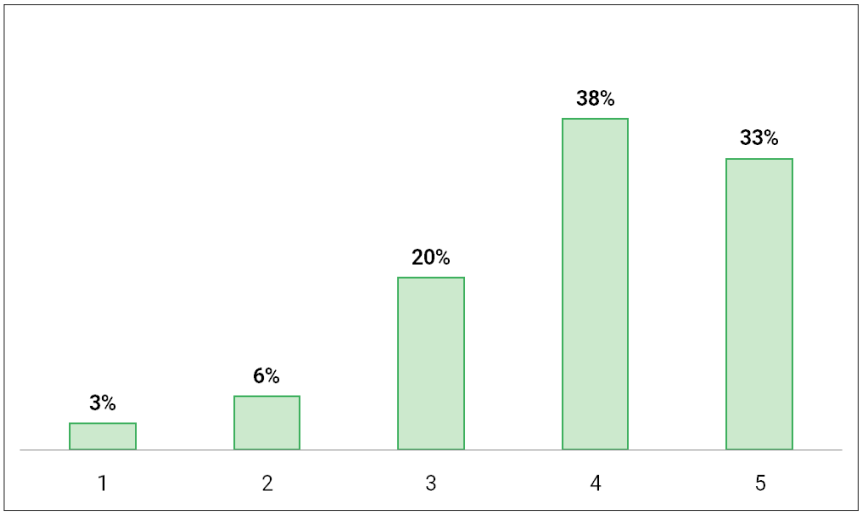

Рис. 3.24. *Відповіді на запитання «Оцініть зручність сайту "Енциклопедії Сучасної України" для користування за 5-бальною системою»*

За підсумками статистичного аналізу отримано позитивний зворотний зв'язок від користувачів про сайт е-ЕСУ, адже 33% оцінили його на «п'ятірку», 38% – на «четвірку». А втім, є й такі респонденти, які не задоволені зручністю сайту: 20% оцінюють його на три бали, 6% – на два бали, 3% – на один бал (рис. 3.24).

Подібними до попередніх є показники ставлення до е-ЕСУ як до джерела знань (рис. 3.25): 32% респондентів оцінюють енциклопедію на відмінно (5 балів), 41% – на чотири бали, 20% – на три бали, по 2% – на два і один бали. 5% респондентів вагаються з відповіддю. Закономірно, що ці дані корелюють з оцінкою респондентів щодо рівня довіри до енциклопедичної літератури загалом (див. рис. 3.18).

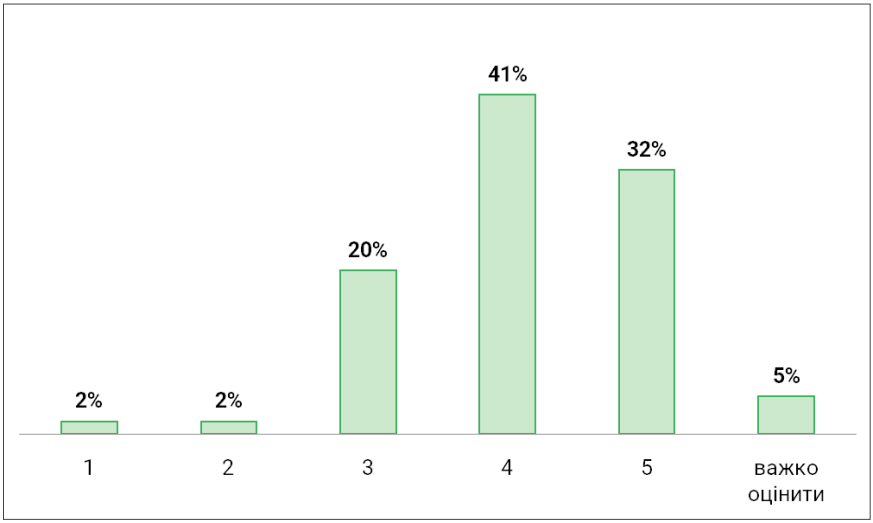

Рис. 3.25. *Відповіді на запитання «Оцініть "Енциклопедію Сучасної України" як джерело інформації за п'ятибальною системою»*

Зауваження й пропозиції користувачів е-ЕСУ. Анкетування передбачало також можливість кожному висловити в розгорнутому вигляді власні міркування про енциклопедію (звернути увагу на сильні й слабкі сторони, внести власні про-

позиції, зауваження тощо), які б були корисними для укладачів ЕСУ. Наведемо типові відгуки, об'єднавши їх умовно в кілька груп (водночас треба зауважити, що відповіді надходили різного характеру й по-різному сформульовані).

Схвальні відгуки:

- Це висококомпетентна, корисна енциклопедія, що на часі. Вам признання і велика вдячність!
- Бажаю Вам сил, часу, можливостей і натхнення наповнити дані до букви Я включно.
- Круто, що зробили розділ «Цей день в історії» – цю функцію варто розрекламувати, нею користувалося б багато новинних ресурсів.

Відгуки-пропозиції:

- Пропоную також розробити фільтри за місцем народження та смерті, за галузями діяльності, місцем роботи тощо.
- Не завадило б трохи більше кольорів.
- Зробіть так, щоб можна було ознайомитись з усіма томами енциклопедії, зайшовши на головну сторінку сайту.
- Необхідно розширити коло статей-персоналій.
- Можливо, варто зробити систему коментарів. Так хтось міг би запропонувати доповнення до змісту статей.
- Подавайте якісніші зображення.
- Розміщуйте текст без скорочень.

Відгуки-зауваження:

- Написання прізвищ повинно відповідати паспортним даним. Варто вдосконалити пошук, зокрема зробити його за змістом статті. Ввести для статей DOI.
- Попрацювати з картинками, нинішній вигляд не дуже презентабельний.
- Необхідно оновлювати інформацію відносно персональних даних.
- Інформація застаріла, треба частіше оновлювати дані.
- Головна вада видання – відсутність даних про канали

прямого спілкування з особами, занесеними у енциклопедичний перелік.
- Відійти від формату друкованих паперових енциклопедій.
- Доповнити енциклопедію іменами нових науковців, що отримали докторські звання, завоювали авторитет. Йдеться про тих осіб, що мають прізвища на літери, на які вже укладено томи. У цьому була б значна перевага електронної версії.

Бібліографія

1. Zhelezniak M. H. The Encyclopedia of Modern Ukraine: regional context. *Literature and Culture of Polissya*. 2019. Vol. 97 (12). P. 109–119. https://doi.org/10.31654/2520-6966-2019-12i-97-109-118

   [Железняк М.Г. «Енциклопедія Сучасної України»: регіональний аспект. *Література та культура Полісся*. 2019. Вип. 97 (12). С. 109–119].
2. Dubrovina L., Lobuzina K., Onyshchenko O., Boriak H. Digital humanitarian project as a component of digital humanities. *Science and Innovation*. 2021. Vol. 17 (1). P. 54–63. https://doi.org/10.15407/scine17.01.054
3. Urquijo M., Agirreazkuenaga J. An introduction to national biographical dictionaries renovation. *Studia Lexicographica*. 2020. Vol. 14. № 27. P. 45–62. https://doi.org/10.33604/sl.14.27.3
4. Karlova V. Natsionalna elita yak subiekt derzhavotvorennia: ukrainskyi dosvid (The national elite as a subject of state formation: Experience of Ukraine). *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. 2012. Vol. 1. P. 98–106.

   [Карлова В. Національна еліта як суб'єкт державотворення: український досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 98–106].
5. Zhelezniak M. H. Encyclopedia of Modern Ukraine: history, current state and prospects. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2009. Vol. 1. P. 5–13. https://doi.org/10.37068/evu.1.1

[Железняк М. Г. «Енциклопедія Сучасної України»: історія, сучасний стан та перспективи. *Енциклопедичний вісник України*. 2009. Вип. 1. С. 5–13].

6. Lypynskyi V. Lysty do brativ-khliborobiv. Pro ideiu ta orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu (Letters to the countrymen-plowmen. On the idea and organization of Ukrainian monarchism). Kyiv, Filadelfiia: NASU East European Research Institute, 1995. 470 p.

   [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею та організацію українського монархізму. Київ; Філадельфія: Інститут східноєвропейських досліджень НАН України, 1995. 470 с.].

7. Preface. In: *Encyclopedia of Modern Ukraine* / eds. I. Dziuba, A. Zhukovskyi, M. Zhelezniak et al; National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2001. Vol. 1. P. 5–12.

8. Bentzen N. Europe's online encyclopaedias. Equal access to knowledge of general interest. Brussels: European Parliamentary Research Service, 2018. 40 p. http://doi.org/10.2861/002977

9. Ishchenko O. S. On violation and protection of the information ecosystem in national encyclopedias (review of the report on national online encyclopedias in Europe by the European Parliamentary Research Service). *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2018. Vol. 10. P. 19–30. https://doi.org/10.37068/evu.10.2

   [Іщенко О. С. Про порушення і захист «екології» енциклопедичних знань (огляд звіту Центру досліджень Європейського парламенту про національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи). *Енциклопедичний вісник України*. 2018. Вип. 10. С. 19–30].

10. Chyselnist naiavnoho naselennia Ukrainy na 1 sichnia (Population in Ukraine as of Januar 1, 2021) / ed. M. Timonina. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2021. 50 p.

    [Чисельність наявного населення України на 1 січня / за ред. М. Тімоніної; Державна служба статистики. Київ, 2021. 50 с.].

11. Zhelezniak M. H. Encyclopedia of Modern Ukraine in the challenges of today. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2019. Vol. 11. P. 7–22. https://doi.org/10.37068/evu.11.1

    [Железняк М. «Енциклопедія Сучасної України» у викликах сьогодення. *Енциклопедичний вісник України*. 2019. Вип. 11. С. 7–22].

12. Hrinchenko V., Hrinchenko T. Wikipedia as information society cul-

tural element. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2010. No. 10. P. 54–63.

[Грінченко В., Грінченко Т. «Вікіпедія» як елемент культури інформаційного суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 10. С. 54–63].

13. Metodychni zasady stvorennia paperovykh i elektronnykh entsyklopedychnykh vydan: posibnyk (Methodical bases of the paper and electronic encyclopedias preparation: textbook) / ed. M. H. Zhelezniak; The NASU Institute of Encyclopedic Research. Kyiv: Akademperiodyka, 2015. 252 p.

[Методичні засади створення паперових і електронних енциклопедичних видань: посібник / відп. ред. М. Г. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ: Академперіодика, 2015. 252 с.].

14. Bolstad E., Pettersen S. How to build an Encyclopedia for the 21st Century: Lessons learned from The Great Norwegian Encyclopedia. *Studia Lexicographica*. 2019. Vol. 13 (24). P. 153–171. https://doi.org/10.33604/sl.13.24.5

15. Dobrovolska V., Pereshchyshyn A. Wikipedia as a tool of the documentation of phenomena of the social and cultural sphere. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*. 2018. No. 3. P. 82–87. https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147227

[Добровольська В., Перещишин А. Вікіпедія як інструмент документування явищ соціально-культурної сфери. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 3. С. 82–87].

16. Kremer K. "Vikipedii" – 15 rokiv: nimetskyi naukovets pro perevahy y nedoliky entsyklopedii (Wikipedia's 15 years old: german scholar about the advantages and disadvantages of the encyclopedia). *Deutsche Welle (Ukraine)*. 2016, Dec. 18. https://p.dw.com/p/1HeIR

[Кремер К. «Вікіпедії» – 15 років: німецький науковець про переваги й недоліки енциклопедії. *Deutsche Welle (Україна)*. 2016, 18 груд.]

17. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The spread of true and false news online. *Science*. 2018. Vol. 359. Iss. 6380. P. 1146–1151. https://doi.org/10.1126/science.aap9559

18. Khamitov N. V. Philosophical anthropology: world and domestic contexts. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2021. No. 5. P. 78–91. https://

doi.org/10.15407/visn2021.05.081

[Хамітов Н. В. Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 5. С. 78–91].

19. Mishchenko N. D. Masova kultura yak predmet filosofskoho analizu (Mass culture as a subject of philosophical analysis): PhD thesis (Philosophical anthropology and philosophy of culture). Kharkiv: Kharkiv State University, 1999.

[Міщенко Н. Д. Масова культура як предмет філософського аналізу: автореф. дис. … канд. філос. наук (філософська антропологія та філософія культури) / Харківський державний університет. Харків, 1999].

20. Ukrainian encyclopedias: typology, style, functions / ed. Y. S. Yatskiv. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2018. 150 p.

[Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції / відп. ред. Я. С. Яцків. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. 150 с.].

21. Singer L. Alexander P. Reading on Paper and Digitally: What the Past Decades of Empirical Research Reveal. *Review of Educational Research*. 2017. Vol. 87, Iss. 6. P. 1007–1041. https://doi.org/10.3102/0034654317722961

22. Sergeeva T. Distance Learning as a Challenge of the Times: An E-Learning Experience During the COVID-19 Pandemic. *New Collegium*. 2020. Vol. 102. P. 90–97. https://doi.org/10.30837/nc.2020.4.90

23. Yahodzinskyi S. Hlobalni informatsiini merezhi u sotsiokulturnii perspektyvi (Global information networks in socio-cultural light). Kyiv: Agrar Media Group, 2015. 276 p.

[Ягодзінський С. Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі. Київ: Аграр Медіа Груп, 2015. 276 с.].

24. Krainikova T. S. Mediapovedinka ukrainskykh telehliadachiv: analiz stratehii, informatsiinykh potreb ta interesiv (Media behavior of Ukrainian TV-viewers: the strategy analysis, information needs and interests). *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*. 2014. Vol. 43. P. 265–274.

[Крайнікова Т. С. Медіаповедінка українських телеглядачів: аналіз стратегій, інформаційних потреб та інтересів. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 43. С. 265–274].

25. Volosevych I., Shurenkova A. Zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia «Chytannia v konteksti mediaspozhyvannia ta zhyttiekonstruiuvannia» (Case report of sociological study «Reading in the context of media consumption and life construction»). Kyiv: Ukrainian Book Institute, 2020. 181 p.

[Волосевич І., Шуренкова А. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання». Київ: Український інститут книги, 2020. 181 с.].

26. Slovnyky ukrainskoi movy: 1596–2018: bibliohrafichnyi pokazhchyk (Dictionaries of the Ukrainian language: 1596–2018: bibliographic index) / ed. D. Pylypchuk. Kyiv: Prosvita, 2020. 1072 p.

[Словники української мови: 1596–2018: бібліографічний покажчик / упорядн. Д. Пилипчук. Київ: ВЦ «Просвіта», 2020. 1072 с.].